

BİLGİ ÜRETİM SÜRECİNİN DOĞASI

Sosyal ve fiziksel dünya hakkındaki bilgilerin kesin, nesnel ve somut olduğu, araştırmacının sosyal ve fiziksel gerçekliği deneyler ve gözlemler yoluyla ancak keşfedebileceği düşüncesi ana akım düşüncenin ve bilimin temel bilgi varsayımını oluşturmuştur. Bununla birlikte, insanla ilgili bütün bilgiler, insanların sosyal bir yapıyı, varlıklarını ve refahlarını yeniden üretmeye çalışırken harcadıkları emeğin bir ürünü olmaktadır. Bilgi insanlar tarafından insanlar için, insanlar ve insanların sosyal ve fiziksel çevreleri hakkında üretilmektedir. Bilgi ve insanın içinde yaşadığı sosyal ve fiziksel dünya arasındaki karşılıklı etkileşim veri alındığında, bilgi üretimi bilgi, deneysel olgular ve ikisi arasındaki ilişkileri tanımlayan insan yapımı kurallar ve düşünceler ile kuşatılmaktadır. (Chua, 1986:601-2) Böylece bilgi sınıfsal yapılar ve çatışmalar/çelişkilerden bağımsız inşa edilemeyen sosyal bir yapıya sahip olmaktadır. (Smith vd, 1988:105) Bilimsel bilgi, sadece mutlak gerçeklik arayışının bir sonucu olmaktan çok insan tarafından oluşturulmuş bir yapı olmakta ve bilimsel teorilerdeki devrimler ile belirli bir disiplinde ya da temelinde olduğu sosyal sistemdeki kriz dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. (Tinker vd, 1982:172-3) Başka bir deyişle, gerçeklik mutlak ve bilgisel değil, sosyal bir yapıdır, çünkü bilimsel düşünceler belirli sosyal ortamların ürünleri olarak sosyal bir kökene dayanmaktadır. Teorik sistemler de kendisini çevreleyen sosyal sistemlerin yapısal ve diyalektik olarak ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Teoriler sosyal ideolojiler olarak yararlı olmalarına göre doğmakta ve ölmekte, teorilerin doğuşu ve ölümü son tahlilde salt bilgisel üstünlüğünde değil, ideolojik, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik koşulların karşılıklı uyumuna bağlı olmaktadır. Bilimsel teorik sistemler aynı zamanda kültürel bir maddecilik tarafından biçimlendirilen ortak öznelliklere sahiptir. (Tinker ve Puxty, 1995:3-11)

Bilimsel teorilerin sosyal kökenlerine çok az önem veren Ortodoks felsefe ile tam bir karşıtlık içinde olan eleştirel düşünce, teorilerin sadece sosyal mücadeleler içinde doğup ortadan kalkmadığını, aynı zamanda onların ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermiştir. Buna göre, sosyal teoriler mutlak gerçek arayışına değil, sosyal bilincin sosyal düzen ve kontrol için sürekli olarak şekillendirilmesi ve yeniden şekillendirilmesini gerektiren maddi koşullara tabi bulunmaktadır. Değerden arınmış teorileştirme görüntüsü, piyasa olgularının doğal ve evrensel olarak kabul edilmesi ve aynı zamanda piyasa davranış kurallarını tanımlayan kurumsal temellerin görmezden gelinmesi ile oluşmuştur. (Tinker vd, 1982:190-1) Nitekim teori üretimi, neoklasik ekonomi teorisinin insanları ve sınıfları nesnelere (kaynaklar ya da üretim faktörlerine) indirgediği ve böylelikle sosyal çatışmayı ortodoks ekonomi analizinden dışarı attığı maddeleştirmelere benzemektedir. (Tinker, 1986:369-70) Sosyal teorilerin gücü güçlü çıkarları desteklemesi ya da onaylamasından değil, sosyal dünyayı ve gerçekliği sosyal, politik ve ekonomik doğasına uygun bir biçimde açıklama ve öngörme yeterliğinden kaynaklanmaktadır. Son tahlilde, sosyal teoriler mitleri yıkabildiği ve ideolojik gizemleri çözümleyebildiği ölçüde sosyal dünyayı ve gerçekliği kavrayabilmekte ve güçlenebilmektedir Sosyal teoriler sosyal gerçekliği karartmayı değil, aydınlatmayı ve bu kapsamda sosyal düzenin temelinde

yatan eşitsiz değişim ve bölüşüm ilişkilerinin ulusal ve uluslararası sonuçlarını belirlemeyi ve değiştirmeyi seçtiklerinde toplumun bilinçlenmesine ve güçlenmesine, tersi durumda mevcut sosyal düzeni (statükoyu) meşrulaştırmaya hizmet etmektedir. (Chabrak, 2012:452-3)

Nitekim sosyal ve ekonomik düzen doğal ve verili değildir; bilimin de içinde olduğu kurumların, yapıların ve insanların etkileriyle inşa edilmektedir. Bu karmaşık etkileşim sürecinde teoriler sosyal gerçekliği anlaşılır kılarak değişmeye zorlayabilmekte ya da anlaşılmaz kılarak değişimden uzak tutabilmekte ve sürdürülebilmektedir. Sonuç olarak, bilimsel araştırma ve bilgi üretimi rasyonel, değerden arındırılmış ve doğrusal bir süreç değil, değerlerin, ideolojilerin, öznel seçimlerin de karıştığı çok boyutlu, doğrusal olmayan ve karmaşık bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Sosyal teorilerin temel işlevi, sosyal dünyayı ve gerçekliği bireylerin ve toplumların dışında var olan bağımsız bir fiziksel dünya ve gerçekliğe benzetmek değil, sosyal dünyayı ve gerçekliği tüm çelişkileri, eşitsizlikleri, çıkar çatışmaları ve güç mücadeleleri ile birlikte yansıtmaktır. Birtakım sosyal teori ve düşüncelerin gücü gerçekliği daha iyi ve doğru yansıtmalarına bağlı olmamaktadır. Başka birtakım sosyal teori ve düşünceler de gerçekliği daha iyi, geniş ve doğru yansıtmaya yeterliklerine karşılık güçlü çıkar çevrelerinin eğitim, araştırma ve kaynak desteklerine sahip olmadıklarından gerçekte bilimsel açıdan etkili ve güçlü olmalarına karşın etkisiz ve güçsüz olarak nitelendirilmektedir. Başka bir anlatımla, sosyal teorilerin gücü ve güçsüzlüğü bir madalyonun iki yüzü gibi anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, ana akım teori ve düşünceler uygulamayı yönlendirmeleri bakımından etkili ve güçlü, bilimsel olarak ise etkisiz ve güçsüz görünebilmekte, eleştirel teori ve düşünceler ise bilimsel olarak etkili ve güçlü, fakat uygulamayı yönlendirme bakımından etkisiz ve güçsüz görünebilmektedir. Farklı teori ve düşüncelerin savunulabildiği ve söz konusu teori ve düşüncelere göre farklı bilimsel araştırmaların yapılabildiği çoğulcu bir sosyal, politik ve bilimsel ortam bilgi üretimi için olmazsa olmaz bir önkoşul olsa da, eşit fırsat ve olanaklar yaratan gerçek bir çoğulculuk gerek bilgi toplumlarında, gerekse bilgi üretemeyen tüketim toplumlarında tam anlamıyla yaşatılamamaktadır.

Değer ve düşüncelerin oluşumu ve bilginin geliştirilmesi sürecinde teori geliştirilmesi ve insani faaliyetler üzerinde yaptığı maddi etkiler, bireysel araştırma seçimlerinin basit bir toplamı olmayıp yapısal ilişkiler, çıkarlar ve pazarlıklar, karmaşık bir aracılık işlevi görmektedir. Bilim tarihi de bilimsel bilginin doğrusal olarak biriktiğini değil, normal bilim (istikrarlı dönemler) ile düşünce devrimlerinin kopuk ve karmaşık bir karışımı olduğunu ortaya koymaktadır. Bir kez, sosyal bilimlerde değerler ve düşüncelerin bilgi üretimindeki işlevi konusunda bir uzlaşma bulunmakta, deneysel olguların ve gözlemlerin teoriden bağımsız olamayacağı ve tüm gözlemlerin yapısal olarak eksik ifade edildiği belirlenmiştir. Ayrıca hem sosyal, hem de doğa bilimlerinde açık ya da örtülü olarak deneysel gözlemlere yol gösteren teoriler belirli araştırma çerçeveleri, dünya görüşleri ve geleneklerine gönderme yapabilen belirli düşünsel değerler ile yüklü durumdadır. Araştırmacının değer ve düşünceleri araştırmanın içerik ve biçimini önemli ölçüde etkileyerek bilginin sosyal olarak

üretiminde işlevsel olmakta, araştırmacıların sahip olduğu değer ve düşünceler* ile araştırmanın amacı ve yöntemi arasında çok önemli bir bağlantı bulunmaktadır. (Chua, 1988:30-1, 44) Teorilerin olgusal (deneysel) olarak belirlenememesi birey olarak bilim insanlarına sosyal değerlerini araştırmanın içine katacakları bir kanal sağlamaktadır. Bu durumda bilimsel takdir hakkının nasıl kullanılacağı önem kazanmaktadır. (Tinker, 1988:181-4) Ana akım teoriler sosyal bilimcinin söz konusu gerçekliği inşa ederken oynadığı rolü kabul etmemektedir, ancak bilimsel araştırmacı ya da gözlemci araştırma konusu olguların içinde konumlanmaktadır ve bu bakımdan mesleki ya da bilimsel bilinç değişikçe araştırma konusu da değişmektedir. Sonuç olarak, araştırmacı ya da uygulamacı sosyal değişimi uyarmak gibi ağır bir sorumluluk altında bulunmaktadır. (Neimark ve Tinker, 1986:378)

Eleştirel teori ve düşünce ister birey, isterse toplum olsun her bir varlığın tarihsel olarak oluşturulmuş ve kullanılmamış potansiyel güçleri olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte, insanın potansiyel gücü onları kendini gerçekleştirmekten alıkoyan hegemonya sistemleri ile sınırlandırılmakta, söz konusu maddi sınırlandırmalar hem bilinç düzeyinde, hem de maddi ekonomik

*Araştırmacıların benimsediği değerler, nesnel, değişmez, doğal nesnelere değil, belirsiz anlama sahip, sosyal etkileşim yoluyla yaratılan, değiştirilen, tanımlanan ve yeniden tanımlanan sosyal yapılar olduğu ve tanım gereği deneysel olmadığı için ve ekonomik alanlarda kolaylıkla çarpıtılabilen metalara ve araçlara dönüşmektedir. Değerler bu anlamda genel düşünceler değil, servet ve hegemonya ilişkileri ve mücadelelerine karışıkça özel anlamlar ve işlevler üstlenmektedir. Değerler ve inançlar sosyal yaşamın çeşitli alanlarında (bilgi üretiminde, ekonomik ve politik alanlarda) bir hakemlik rolü oynamakta, deneysel ve sosyal gerçekliğin inşa edilmesine yardımcı olmaktadır. İnsanların değerleri ve çıkarları değişikçe, bilimsel araştırma uygulaması da değişmektedir. Toplum ve insan davranışına ilişkin değerler (temeldeki varsayımlar) çok az durumda deneysel çalışmalar aracılığıyla sınanabilmekte, böylelikle değerler ve düşünceler sosyal ve deneysel gerçekliği inşa etmekte, sosyal ve deneysel gerçeklik tarafından da inşa edilmektedir. Çoğunlukla ekonomik ve politik üretim ilişkilerini etkileyen değerler karmaşık yollardan bilgi üretiminin temelindeki değerler ile ilişkili olmaktadır. Son tahlilde, bilgi üretimi, ekonomi ve politika bağımsız görünmekle birlikte ilişkili olmaktadır. Dolayısıyla hakim inançlar ve değerler belirsiz bir işleve değil, oldukça açık bir işleve (güç ve ekonomik-sosyal kaynakların dağıtımındaki gerçek çelişkileri gizleme işlevi) sahip olmakta, sosyal yaşamın çelişkili yapısı değerler ve inançlar aracılığıyla çarpıtılmaktadır. Hakim değer ve inançlar belirgin bir olumsuz işlev görmekte, mevcut sınıf hegemonyası sistemlerini yeniden üretmeye hizmet etmektedir. Bu hizmet birçok yoldan yerine getirilmekte, bu bağlamda gerçek sınıf ilişkileri gizlenmekte, hegemonya ve tabi kılma ilişkileri doğal ya da sosyal olarak gerekli ilişkiler olarak açıklanmakta, sınıfsal çatışmalar dışlanmakta, sosyal sorunlar bireyselleştirilmekte ve sosyal ilişkiler temel olarak uyum içinde gösterilmektedir. (Chua, 1988:39-43) Bir araştırmanın seçiminde ve düzenlenmesinde değer, seçim ve düşünceler etkili olmakta, nesnellik ancak bu aşamadan sonra mümkün olabilmekte, öznellik, anlamlandırma, gerçekliğin farklı yorumları, ideoloji ve politika da tüm araştırma sürecinde işlevsel olmaktadır, çünkü gerçeklikler her zaman birbirine karşıt sınıflara bölünmüş bir toplumun içinde inşa edilmektedir. Bilgi de sınıflara bağlıdır ve çok az durumda evrensel bir kimlik kazanabilmektedir. Ayrıca, bir araştırma konusu ne kadar yeni olursa olsun benzeri ya da ilişkili konuların önceki değerlendirmelerine dayanmaktadır. İnsanlar tarihin içinde yaşamaktadır ve öyle olmadığını varsayarak tarihten kaçılmamaktadır. Sosyal aktörleri ve örgütleri tarihten ve zamandan soyutlamak ve araştırmaya temiz bir sayfa ile başlamak olanaklı değildir. Dolayısıyla bir araştırmaya önyargıları olmadan başlayan bir araştırmacı olağan dışıdır. Araştırmacı da verili bir araştırmaya az ya da çok önceki eğilimlerini, değerlerini, dünya görüşlerini taşımaktadır. Araştırmacıların güçlü sınıf ve kesimlerden destek almaları ya da onlarla danışıklı davranmaları ve yönetenlerin bakış açılarıyla tanımlanmış sorunlara yönelmeleri araştırma sürecinde ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Araştırma destekleri araştırmacı ile araştırma konusu arasında etik bir ilişki kurulmasını zorlaştırabilmektedir. Daha da kötüsü, araştırma konusu öznelerin araştırmayı desteklemeleri olmaktadır. Öte yandan, araştırmacının içinde bulunduğu disiplinde başat olan düşünceler ya da destek sahibi değişikçe, araştırmaya yeni hipotezler eklenmekte, bu hipotezler zorunlu olarak alandan toplanan kanıtlara dayalı olmayabilmektedir. Daha da önemlisi, gerçeklik araştırmacının teorik bakışının (üst varsayımlarının) süzgecinden geçmektedir. Sosyal gerçeklik her zaman değerler, çıkarlar ve bakış açıları ile sınırlandırılmıştır ve deneysel gözlem yaparken bunların sürekli olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. (Smith vd, 1988:117)

ve politik ilişkiler aracılığıyla işlevsel olmaktadır. Bireyler ancak bir parçası olduğu ilişkilerin toplamı içinde ve onlar aracılığıyla var olmaktadır. Toplum insani faaliyetten bağımsız olarak var olamamaktadır (maddeleştirme yanlışı), fakat sadece onun ürünü de olamamakta (iradecilik yanlışı), daha çok yaratıcı özneye eylemde bulunması için zorunlu maddi koşulları sağlamakta, böylece sosyal gerçeklik hem öznel olarak yaratılmakta, hem de nesnel olarak var olmaktadır. Bu nedenle, eleştirel düşünce ortodoks sosyal bilimciler tarafından benimsenen değer yaklaşımını (araştırmacı, amaçları değerlendirmez.) reddetmiştir, çünkü bu konum mevcut mülkiyet hakları sisteminde ve ekonomik artık değere el konulmasında var olan adaletsizlik biçimlerini desteklemektedir. Araştırmacının ahlaki konumu söz konusu hegemonyanın ortaya çıkarılması ve değiştirilmesi gerektiği olmakta, eleştirel bir analiz yapılarak sosyal değişimin başlatılabileceği ve böylelikle adaletsizlikler ve eşitsizliklerin düzeltilebileceği değerlendirilmektedir. Ancak yorum kendi başına yeterli olmamakta, dünyanın sadece sembolik olarak anlamlandırılmadığı ve fakat maddi hegemonya koşulları tarafından biçimlendirildiği değerlendirilmektedir. (Chua, 1986:619-21)

Böyle bir makro çerçeve ya da sosyal ortam içinde araştırmacılar insan faaliyetlerinin üzerinde mutlak ve doğaüstü tarafsızlık halinde hareket etmemekte, hiçbir zaman tarafsız olamamakta, kimin görüşüne önem verileceğine, bakış açılarının ilgililiğine ya da ilgisizliğine ve söz konusu bakış açılarının sözümona anlamlı yaşam deneyimlerine dönüşmesine karar vermekte, katılımcı olarak düşüncenin sosyal olarak inşa edilmesi süreçlerinde kaçınılmaz biçimde amaçlı ve kimi zaman dayatmacı olabilmektedir. Gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmesinde araştırmacıların işlevi önemlidir, çünkü teorik olarak özbilinç sahibi olmak sosyal değişimi harekete geçiren bir etken olabilmektedir. Nitekim bilim kaçınılmaz biçimde sosyal seçimlere müdahale etmekte, bu müdahalenin derinliği araştırmacıların kamuya açık tartışmalarda tarafsız ve etkisiz kolaylaştırıcılar olduğu görüntüsü üzerine ciddi kuşklar düşürmektedir. Bu durumda, bilimin sosyal seçimler ve işlere müdahalesi gizlenerek araştırmacıların alınan kararlar için taşıdığı sorumluluk olduğundan düşük gösterilmektedir. Bilim araştırmacıların bilinçli olarak sosyal sorunlardan uzak durması ya da onlara karışmamasının sosyal sorunlar ile ilgilenmesinden daha erdemli olmasına ve değer yargılarından bağımsız kalmasına neden olacağı, taraflı bakış açılarından ve farklı çıkarılardan sakınması gerektiği inancı ise, çoğulculuk düşüncesinden[†] kaynaklanmaktadır. (Tinker, 1986:363-70)

[†]Eşit fırsat ve olanaklar yaratamayan sosyal bir ortamda bu ideal durumun (eşit fırsat ve olanakların) mümkün olabileceği düşünülmektedir. Düşünsel çoğulculuğun gerçekleştirilebilir bir ideal olduğu düşüncesinin en büyük eksikliği, bilgi üretimini maddeleştirme ya da insansızlaştırması olmaktadır. Gerçekte, insani bilginin mevcut yapısı, meydana gelen bir dizi sosyal soruna karşı verilen birikmiş bir tepkiye benzemektedir. Böylece çoğulculuk yaklaşımı, farkında olmadan iki düşüncüyü savunmaktadır. Birincisi, bütün düşünceler adil bir at yarışında varsatılmakta, bununla birlikte bazı düşünceler yarışa bile başlayamamakta, bazı düşünceler aşırı ölçüde engellenmekte, bazı düşünceler ise yarış başlamadan önce tuzağa düşürülmekte ve hatta ortadan kaldırılmakta, böylelikle düşünce ve bilgi üretim süreçleri sosyal olarak yapılandırılmaktadır. İkinci olarak, bilimin sosyal olarak inşa edici işlevi ve dolayısıyla bilim bilim adamları/kadınlarının tanımlamak istedikleri gerçekliğin inşa edilmesindeki vekaleti ve sorumluluğu küçümsemektedir, çünkü bilim bilim adamları/kadınları gerçekte sadece yarış muhabiri değil, yarış hakemi ve at binicisi de olmaktadır. Bilimsel kural yapımı, bilimin sosyal çatışmalardaki hakemliği ve mücadelesi sosyal bir düzeni inşa edebilmekte, sürdürülebilmekte ve değiştirebilmekte, bilim adamları/kadınlarının söz konusu durumlarda edilgen bir doğruculuk ile hareket etmesi ve tüm sorunların bilim adamları/kadınlarının vicdanına bırakılması yeterli ölçüde yol gösterici olamamaktadır.

Sonuç olarak, çok boyutlu karmaşık bir süreç olan bilimsel araştırma ve bilgi üretiminde araştırmacı edilgen ve dışsal bir bileşen değil, araştırma sürecinin etkin ve içsel bir bileşeni olmakta, deneysel ve pozitif olma iddiasındaki araştırmalar daha baştan normatif bir nitelik kazanmakta, pozitif/normatif araştırma ayrımı anlamsızlaşmaktadır. Ana akım bilim, araştırmacının sosyal ve fiziksel dünyayı dışarıdan gözlemleyen edilgen ve etkisiz bileşenler olduğunu, gözlemlediği doğayı ve toplumdaki etkilenmediğini ve dönüp doğayı ve toplumu etkilemediğini değerlendirmekte, kısacası özne-nesne ayrımı yapmakta ve dışsal gerçekliğin öznenin etki ve müdahaleleri olmaksızın nesnel olarak ortaya çıkarılabileceğini ileri sürmektedir. Ancak özne-nesne ayrımı varsayımını çürüten en temel olgulardan birisi, uygulamada araştırmacının araştırma sürecinin içinde olan ve bu süreci öncesi ve sonrası ile yöneten etkin ve yapıcı/yıkıcı bir bileşen olmasıdır. Bilimsel araştırma süreci sonunda ortaya çıkan bilgi, bilgi üretiminin denetlenmesinden dolayı tümüyle araştırmacının kafasında olan bilgi ile özdeş değildir, ancak araştırmacı araştırma sürecinin en önemli ve giderek belirleyici oyuncularından birisi konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle, kaba bir nesnelcilik ve gerçekçilik anlayışı sosyal dünyayı ve gerçekliği ortaya çıkarmamakta, bilgi üretiminin öznel boyutları da dikkate alınarak özne-nesne etkileşimi temelinde yapılan bilimsel araştırma ve bilgi aracılığıyla sosyal dünya ve gerçeklik inşa edilmektedir.

3.BİLGİ ÜRETİMİNİN DENETLENDİĞİ ÜST ÇERÇEVE

İnsanı anlamada ilk aşama, onun düşünce ve davranışlarına egemen olan ve nüfuz eden model ya da modellerin bilincinde olmaktır. İnsanı içinde düşündüğü kategoriler konusunda bilinçlendirmek amacıyla yapılan tüm girişimler gibi söz konusu modellerin bilincinde olmak rahatsız edici de olsa (Chua, 1986:603-4), insanı baskılardan kurtararak özgürleştirme sürecinde de atılması gereken ilk adımı oluşturmaktadır. Teorilerin uygulamaları ve dolayısıyla yaşamı ve toplumu biçimlendirme sürecindeki gücü belirlendiğinde teori ve düşünce üretiminin en az ve belki de daha da fazla uygulama yapmak ve geliştirmek kadar önemi ve önceliği olduğu anlaşılmaktadır. Her bilimsel araştırmacının altında belirli temel felsefi üst varsayımlar yatmakta, dolayısıyla tümüyle nesnel ve değer yargılarından arınmış bir araştırmadan söz edilememektedir. Bu nedenle, her araştırmacının temelinde yatan üst varsayımların araştırmacılar tarafından bilinmesi ve toplum ve bilime ilişkin bu varsayımları karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Bilim topluluğunda ortaklaşa paylaşılan ve

(Tinker, 1986:371-9) Sonuç olarak, çoğulculuk (tahakkümün tersine) gerçek olmaktan çok görüntü olmakta, sosyal gerçekliğin yüzeyini ve araştırmacının eşitlikçi ideolojik varsayımlarını yansıtmaktadır. Çoğulcu yaklaşımlar sosyal mücadeleler oyununa odaklanmakta, ancak çatışmaların meydana geldiği makro yapısal temel kuralları ortaya çıkarmamaktadır. Oysa makro yapısal düzenlemeler oyunun kurallarını oluşturmaktadır. Oyunun kuralları neyin makul çözümler olduğunu sınırlandırarak, kabul edilebilir davranışları belirleyerek ya da zarı belirli yarışmacılar ve destekçileri yararına atarak sonucun belirlenmesine yardımcı olabilmektedir. Çoğulcu düşünce “olan”ı yüzeysel olarak gösterdiği gibi “olması gerekeni” de yansıtamamaktadır. Çoğulcu çerçevede, toplum kendi çıkarını düşünen, açgözlü ve rekabet halindeki gruplardan oluşmaktadır. Bu grupların birbirleriyle ilişkili olduğu ve olabileceği ve belirli bir sosyal bütünlük oluşturabileceği belirsiz bırakılmaktadır, çünkü bu ilişkileri anlamak mevcut sosyal düzenin sorgulanması ve onu tanımlayan sınıfların gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Böylece çoğulcu düşüncede sosyal bir bütünün varlığı, niteliği ve sürekliliği sadece anlaşılmaz bir olgu olmayıp tümüyle dışlanmaktadır. (Lowe ve Tinker, 1977:263-74)

olduğu gibi sorgulanmadan benimsenen değerler, düşünceler, gelenekler, alışkanlıklar ve kalıplar çoğu zaman fark edilmemiş ve dolayısıyla değerlendirilmemiş söz konusu üst varsayımlara dayanmaktadır. Çeşitli araştırmaların arkasında olan temel üst varsayımlar ortaya çıkarıldığında, farklı disiplinler ve yaklaşımlardan çalışmalara daha büyük hoşgörü ve duyarlılık gösterilebilmekte, tersi durumda araştırmacılar sınırları iyi tanımlanmış ve korunmuş dar bilim alanlarına sıkışıp kalmakta, ideolojiler sorgulanmadan bir olgu olarak kabul edilebilmekte ve çeşitli mitler oluşturulabilmektedir.

Sosyal teoride sosyal bilimlerin doğası ile ilgili olarak öznelcilik ve nesnelcilik yaklaşımları bulunmaktadır. Öznelcilik, insanın gerçekliği inşa ettiğini, bilginin deneyimsel niteliğini, insanın inşa etme özgürlüğünü vurgulamakta ve temel olarak bilişsel bir gerçekliği anlamlandırmakta ve bu gerçekliğe göre hareket etmektedir. Nesnelcilik ise, gözlemciden bağımsız somut bir gerçeklik varsaymakta, geleneksel bilimsel yöntemlerin değişkenlerin belirlenmesinde ve nedensellik ilişkilerinin sınanmasında uygulanabilir olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım insani eylemlerin dışındaki nesnel gerçeklik tarafından belirleneceğini ve gerçekliğin açıklanması ve tahmin edilmesinde evrensel yasalar olduğunu belirtmektedir. (Cooper, 1983:271-2) Gerçekliğin doğası ile ilgili olarak bir tarafta, sosyal dünya ve sosyal yapılar bireyin dışında, bireyden bağımsız ve bireyin bilincinden önce var olan deneysel ve somut bir varlığa sahip olarak kabul edilmekte, diğer tarafta ise gerçeklik sadece bireyin bilincinin bir ürünü kabul edilmekte, sosyal dünya bireyler tarafından gerçekliği anlamasında yardımcı olması ve ortak bir sosyal dünya anlayışını diğer bireylerle paylaşmak amacıyla yaratılan kavramlar ve işaretleri kapsamaktadır. Bilginin doğası ile ilgili olarak bir tarafta bilginin gözlem yoluyla elde edilebileceği ve parça parça birikeceği varsayılırken, diğer tarafta bilgi daha öznel ve temelde bireysel bir niteliğe sahip olarak varsayılmaktadır. İnsan doğası ile ilgili olarak bir tarafta insan davranışları ve deneyimlerinin tamamıyla kendi dış çevreleri tarafından belirlendiği ve kısıtlandığı, diğer tarafta insanın potansiyel olarak özerk ve özgür iradeli olduğu ve kendi çevresini yaratabildiği varsayılmaktadır. Bu üç varsayım kümesinin yöntembilimi ile ilgili doğrudan sonuçları olmaktadır. Nitekim eğer sosyal dünya fiziksel ya da doğal dünyanın aynısı ise, sosyal düzenlilikleri ve yapıları belirlemek, açıklamak ve tahmin etmek için fiziksel bilimlerin yöntemlerini kullanmak eğilimi geçerli olmaktadır. Buna karşılık, bireylerin öznel deneyimleri ve sosyal dünyanın inşa edilmesi önemli bulunuyor ise, bu durumda bireyin iç dünyasına girmeye olanak tanıyan yöntemlere öncelik verilmektedir. (Hopper ve Powell, 1985:431)

Teoriler sosyal dünyadaki olguları açıklama ve/veya öngörmeye çalışırken sorunların varlığını saptama evresinde bile birbirinden farklılaşmaktadır. Ana akım teori ve düşünceler sosyal dünyada temel, kalıcı, köklü nitelikte ve dolayısıyla değişim gereksinimi ya da zorunluluğu yaratan sorunları kalıcı, temel, köklü nitelikte değil, geçici ve olağan dışı düzensizlikler olarak görme eğilimi taşımakta, geçici ve olağan dışı sorunlar ile istenirse de karşılaşılabilirdiği, ancak mevcut sosyal sistemin bunları kendi içinde çözüme kavuşturma yeterliğine sahip olduğu düşünülmektedir. Eleştirel teori ve düşünceler ise sorunları kalıcı, temel, köklü nitelikte ve mevcut sosyal sistemin doğasında içerilen

düzensizlikler olarak görmekte, söz konusu sorunlar sosyal sistemin doğasında (sistemik) olduğu için mevcut sosyal sistemin bunları kendi içinde ancak geçici olarak çözüme kavuşturabildiği, kalıcı çözümler için sistemin araç ve mekanizmalarında değil, kendisinde değişiklik yapılması gerektiğini değerlendirmektedir. (Tinker vd, 1982:173)

Bilimsel araştırma ve bilgi üretimi, ana çizgileri yukarıda çizilen birtakım ana akım varsayım, alışkanlık, gelenek ve kalıpların belirlediği genel bir üst ve tarihe ve duruma özgü alt çerçevelerde denetlenmektedir. Üst çerçevenin en temel bileşeni, pozitif araştırma varsayımı yapılması ve bilimsel araştırmanın zorunlu ve hatta tek seçenek olarak hipotezci-tümdengelimci ya da hipotezci-pozitif[‡] yaklaşımla yapılması gerektiğine inanılması olmaktadır. (Chua, 1986:620) Bilgi üretim sorununun temelinde teorilerin kesin bir biçimde normatif ve teoriler olarak ayrılması ve eğer bir teori değer yargıları içeriyor ise, değer yargılarının kabul edilmesi (yapılan varsayımların ifade edilmesi) durumunda teorinin sorunsuz duruma geleceğinin düşünülmesi yatmaktadır. Normatif-pozitif ayrımı gerçekçi bir bakış açısından doğmakta ve bilimsel teorilerin sosyal değişim ve kontroldeki taraflı işlevini anlayamamaktadır. Oysa pozitif teorilerin de normatif kökenleri bulunmaktadır. (Tinker vd, 1982:167-73, 191) Pozitif, tanımlayıcı ya da deneysel teorilerin genellikle normatif teorilerden daha gerçekçi, olgulara dayalı ve geçerli olduğu öne sürülmekte, olgular onlar hakkındaki teorilerden bağımsız değerlendirilmektedir.[§] Oysa olgular kendi kendine konuşmamakta, hem sosyal, hem de nesnel olarak inşa edilmektedir. Olgular sınırlı anlamda neseldir, çünkü teorinin nesnesi (olguların temsil ettiği varsayılan gerçeklik) öznenin üstündedir. Teoriler ve teorisyenler sosyal kontrol, sosyal çelişki ve sosyal düzen ile ilgili sorunlar konusunda taraflı bir işlev üstlenmekte, teorisyenlerin

[‡]Deneysel araştırma yapmak bu yaklaşımın içinde kalmak olarak anlaşılmıştır. Hipotezci-tümdengelimciliğin başka bir ortak varsayımı, evrensel düzenlilikler ve nedensellik ilişkileri arayışı olmuştur. Bu varsayımlar hangi araştırma yönteminin seçileceğini etkilemektedir. Veri toplama ve analizi kesin, katı ve genelleştirilebilir ilişkilerin keşfedilmesine odaklanmakta, vaka çalışmaları gibi görece esnek ve kesin olmayan yöntemler göz ardı edilmekte, bunun yerine büyük örnekler, alan/gözlem/anket yöntemleri, deneysel laboratuvar araştırma tasarımları ile matematiksel ve istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Öte yandan, eleştirel düşüncede bilimsel bir açıklamanın yeterliği ile ilgili standartlar zaman ve bağlam ile sınırlandırılmakta, gerçeklik iddialarını değerlendirmek için kesin ölçütler olduğuna inanılmamakta, tüm normların tarihe dayalı niteliği kabul edilmektedir. Nicel, matematiksel ve istatistiksel veri toplama ve analiz yöntemlerini daha az kullanılmakta, ayrıntılı ve uzun dönemli tarihsel açıklamalara, kapsamlı etnografik ve sosyal süreç çalışmalarına daha büyük önem verilmektedir. Hipotezci-tümdengelimci bilimsel açıklamanın iki ana sonucu bulunmaktadır. Birincisi, hipotezci-tümdengelimci bilimsel açıklama, kendilerinden daha alt düzeyde hipotezlerin çıkarılabileceği evrensel yasalar ya da ilkeler aramakta, bir olayı açıklamak evrensel bir yasanın bir örneği olarak görülmektedir. İkincisi, eğer bir olay bu olayın meydana gelmesi belirli varsayımlardan çıkarılarak açıklanabiliyor ise, olay olmadan varsayımları bilmek olayın olacağına ilişkin bir tahmin yapmayı sağlamaktadır. Bu aynı zamanda olayın meydana gelmesini kontrol altına almak için adımlar atmaya da mümkün kılmakta, böylelikle kontrol ve manipülasyon olanağı hipotezci-tümdengelimci bilimsel açıklamanın yapısal bir bileşeni durumuna gelmektedir. (Chua, 1986:607-8, 620-1) Bilgi üretiminin hipotezlerin sınanması yoluyla yapılması önerilmektedir, ancak hipotez testleri hipotezlerin sınırlarının belirlenmesi ve eksik süreçler aracılığıyla ilerlemekte ve nesnel bilgi ile değil, ideolojik ifadeler ile sonuçlanmaktadır. Özgür bilgi üretimi hipotez testleri yoluyla yapılamamaktadır, çünkü mevcut sosyal ve ekonomik düzenin çıkarlarını açıkça tehdit eden hiçbir hipotez ve sonuç kabul edilmemektedir. (Puxty ve Tinker, 1988:253)

[§]Bilimsel ya da pozitif teoride kaba olgular yoktur; olguların yorumlanması teorilere dayanmaktadır. (Manicas, 1993:153)

çoğunlukla ne olması/yapılması gerektiğine ilişkin birtakım normatif eğilimlere başvurmadan olguları yorumlaması (değişkenler arasında ilişki kurması) mümkün olamamaktadır. Teorileştirmenin tanımlayıcı, pozitif ve normatif olarak ayrıştırılması gerçekte normatif politika kararlarını desteklemek için nesnellik ve tarafsızlık yansımaları yaratmak amacıyla kullanılmaktadır. Gerçekte pozitif ya da deneysel olma iddiası, sosyal bilimler için yetersiz bir bilimsel temel oluşturan gerçekçilik (realizm)** teorisinden kaynaklanmaktadır. Keşif yoluyla bilgi üretiminde deneyselliğe vurgu yapılması, keşifte araştırmacının hem yeni olguların tanınmasında yapılan algılamada ve hem de olgunun oluşturulmasında yaptığı vekalet görevini görmezden gelmektedir. Keşif düşüncesine karşı araştırmacının keşif olduğu kadar bir icat ve yaratma süreci olduğu, bilimin olguların inşasında inşacı bir işlev üstlendiği ve olguları görünür duruma getirdiği savunulmuştur. Bu bakımdan teori, tanımlanmak istenen gerçekliğin aynı zamanda bir parçasını oluşturmakta ve gerçekliğin tarafsız yansımaları olmayıp maddi olarak sosyal çelişkilere dayanan ve sosyal çıkarların kendi gerçekliklerini yeniden göstermek ve kontrol etmek için kullandıkları düşünsel alanlar durumuna gelmektedir. Gerçekliğin yeniden gösterimi yapılırken teorileştirmenin inşa edici gücünü göstermek yerine doğal ve yasa benzeri niteliği öne çıkarılabilmekte, teorilerin deneysel geçerliliği abartılmakta ve araştırmadan yararlanan çıkarlar ve çıkar grupları göz ardı edilmektedir. (Tinker, 1988:165-8) Teorinin, (bilimin değil) daha çok felsefenin ve edebiyatın alanı ve görevi olarak görülmesi ve canlı deneyimin (bireyin deneyimleri, seçimleri ve bunlardan kazanılan bilginin gösteriminin) sessizliğe büründürülmesi de hakim söylem ağını ortaya çıkarmaktadır. (Power, 1992:482)

Araştırma uygulaması rasyonel, sınama ve yanlışlama ile ilerlemekten çok rastlantılara dayalı, bireyci, rekabetçi ve piyasanın ve ekonominin baskıları ile yüklü bir alan oluşturmaktadır. (Smith, 1988:105) Bireyin değer, varsayım ve algılamaları araştırmacının temelini oluşturursa da, çağdaş anlamda araştırma sosyal ve kurumsal bir çerçeve içinde yapılmakta, kurumlar bireysel araştırmacıları eğitmekte, işe almakta, teşvik vermekte, ücret ödemekte, güdülemekte, işten çıkarmakta ve araştırma

** Buna göre, doğa bilimlerinin yöntemleri, “olan” hakkında pozitif bilgi vermektedir. Bu temel varsayım iki yan varsayım (“olan” hakkındaki bilgilerden “olması gereken” ile ilgili soruların yanıtlanabileceği ve deneyimden çıkarım yapmanın mümkün olduğu) tarafından da desteklenmektedir. Ancak gerçekliğin değerlerden değil, olgulardan çıktığı biçimindeki gerçekçi varsayım, teorinin bazı olguları oluşturduğunu anlamada başarısız olmaktadır. (Tinker, 1988:166-7) Gerçekçilik özne ve nesne arasında sık sık yapılan bir ayrım ile yakından ilgilidir; “orada kendi başına var olan” (nesne), bilen birinden (öznenen) bağımsız varsayılmaktadır. Özne bu nesnel gerçekliği yansıttığı ve keşfettiği zaman bilgiye ulaşmaktadır. Özne-nesne ayrımı dolayısıyla bireyler çevresindeki gerçekliği inşa eden duyarlı insanlar ya da sosyal gerçekliğin etkin inşacıları olarak nitelendirilmemektedir. Nesne aynı zamanda özne olamamakta, bunun yerine insanlar nesnel yollarla etkisiz biçimde (bilgi işleyen mekanizmalar) tanımlanabilmektedir. Gerçekçi teoriler bilinebilen nesnel bir gerçekliği keşfetme girişimleri olmak istemektedir. Bu çıkarım, gözlemlenen ve keşfedilen deneysel olguların araştırmacıların bir işlevi olabileceğine ilişkin bir kuşkunun ve deneysel olguların belirli bir sosyal ve tarihsel ortamdan üretileceklerinin göz ardı edilmesine dayanmaktadır. (Chua, 1986:605-7) Bu çerçevede, sosyal bilim geleneklerinden birisi, geleneksel ekonominin etkisi altındadır ve davranışın büyük ölçüde dışsal bir nesnel gerçeklik tarafından belirlendiğini varsaymaktadır. Diğer gelenek ise, sosyal antropoloji, sosyal psikoloji gibi sosyal bilimlerden yararlanarak sosyal ve ekonomik gerçekliğin bireysel eylem ve etkileşim aracılığıyla nasıl inşa edildiğine, sürdürüldüğüne ve değiştirildiğine odaklanmaktadır. (Cooper, 1983:278-80)

faaliyetlerinin metalaştırılması yoluyla hangi araştırmaların yapılacağına karar vermede yardımcı olmaktadır. Sosyal ve kurumsal etkiler, bir disiplin ya da akademik topluluk tarafından paylaşılan değer, inanç ve algılamadan oluşan disiplinler bir yapı oluşturmakta, bu yapı çağdaş bilimin düşünce ve inanç sistemlerini kurumlaştırdığı bir araç olmaktadır. Atıflar ve diğer bilimsel disiplinler ile olan teorik bağlantıların oluşturduğu aę da, disiplinler yapı içinde düşünölmektedir. Disipliner yapı düşünöncesi dikkati bilimin sosyal ve kurumsal köklerine ve teorileştirmeyi önceden koşullandıran değer yargısı türlerine ve bunların sonuçlarına odaklanmaktadır. Mücadele ve çatışma ile tanımlanan sosyal sistemlerde bilimsel disiplinler çıkar grupları tarafından ele geöirilmiş olabilmekte, bu ise teorilerin sosyal öelişki ve kontrol için verilen mücadelede ideolojik araçlar olarak kullanılmasına neden olabilmektedir. Sınıf ve grup çıkarları bilimsel düşünönceleri güdülemekte ve önceden yapılandırmaktadır. İdeolojinin en önemli ögesi olan bakış, verili her bir tarihsel durumda geröekliğin karmaşık yapısının ve insanlığın karşılaştığı sorunların niteliğinin değerlendirilmesinde (özne ile nesne arasına) girmekte, analiz öncesinde bilişsel davranışın temelini oluşturmakta ve ona girdi sağlamaktadır. İdeoloji ve değerlerin analiz öncesi bir işlev üstlenmediğinin düşünölmesi ise, deneyselci bilgi teorisinin^{††} sorgulanmadan kabul edilmesini yanında getirmiştir. Deneyselcilerin çoğu, teorileri normatif ve pozitif olarak ikiye ayırmakta, pozitif teorilerin doğruluğu sadece olgusal kanıtlara başvurarak gösterilmekte, böylelikle değerlerin incelenmesi dikkatlerden kaökmaktadır. Ancak değerler neyin geröeklik olduğuna karar verirken olgu görünümlü altında örtömlü bir biçimde sürece katılmakta, başka bir deyişle teoriler oluşturulmadan önce işlevsel olmakta, mevcut sosyal düzene bir gereköe üreten kollektif bir ideolojiyi güçlendirebilmektedir. Teori oluşurma ideolojiler tarafından

^{††}Ana akım sosyal bilim yaklaşımı deneyselci bilim felsefesini varsaymaktadır. Ancak bu felsefe 19.yy'ın sonlarında egemen olmuş, bu zamana kadar neyin bilim olduğu konusunda genel kabul görmüş öğretiler olmamış, söz konusu öğretiler ancak 19.yy'ın sonunda fizikçiler ve felsefeciler (doğa bilimcileri) tarafından oluşturulmuştur. Sosyal bilimler, büyük ölçüde o dönem geçerli olan doğa bilimlerine göre ideolojik olarak yapılandırılmıştır. Doğa bilimlerinde kurucu felsefecilerinin geliştirdiği öğretiler matematiksel mantığın etkisiyle 20.yy'ın mantıksal deneyselciliğinin temelini oluşturmuştur. (Manicas, 1993:151-2) Bununla birlikte, deneyselciliği sınırlandırmak için üç özel neden bulunmaktadır. Birincisi, teorik (kavramsal) değişkenler ile gözlenen değişkenler arasında önceden var olması gereken bağımsızlığın söz konusu olmamasıdır. İkincisi, teorik değişkenlerin gözlenen değişkenler ile eşleşmesi için tatmin edici kuralların olmamasıdır. Üçüncüsü, deneysel yaklaşımlarda teorik yaratıcılık ve yeniliği engelleyen tutucu değer (ön)yargılarının olmasıdır. Deneyselciliğin başka bir sorunu, teorilerin geçerliliğinin deneysel anlamda öözömsüz olmasıdır, öünkü deneysel verileri kullanarak bir hipotezi/önermeyi doğrulamanın ya da öürütmenin kesin olarak mümkün olmamasıdır. Deneyselcilik, tüm bilginin deneyden öıktığını öncölüne dayanmaktadır, ancak deneyin nereden öıktığı ve hangi bilgileri verdiği sorularının yanıtı açık olmamaktadır. (Tinker, 1988:173-76) Deneysel kanıtların ne olması gerektiği de deneysel olarak bilinmemektedir, öünkü böyle bir karar için neyin deneysel kanıt oluşturduğu bilinmemektedir. Neyin deneysel kanıt olması gerektiği kararları ile ilgili tartışmaları deneysel olmayan ya da normatif olarak nitelendirerek (farkında olmadan) neyin kanıt sayılması gerektiğine ilişkin normatif olarak (deneysel olmadan) karar verilmiş olmaktadır. Her şey için deneysel kanıt isteyen deneysel/pozitif düşünce yanlıları deneyselcilik hakkındaki önermeler hakkında da deneysel kanıt istemekte, ancak neyin iyi bir kanıt olacağını bilmemektedir. Her şey için deneysel kanıt istemek aslında deneysel yöntemi haklı göstermek için (aynı) deneysel yöntemi kullanmak anlamına gelmekte, bu durumda deneysel yöntem kendi kendine gönderme yapmaktadır. Bilimde üçüncü bir teorisyen öözöme kavuşturmadığı sürece tüm deneysel sonuçların ne anlama geldiği bilinmemektedir. Başka bir deyişle, deneysel araştırmaya başlayabilmek için neyin kanıt sayılması gerektiğinin belirlenmesine yönelik kavramsal bir öalışmaya ihtiyaö vardır. Geröekte deney ve mantık/teori araştırmanın bütün evrelerini tekrar etmekte, dolayısıyla her ikisine de ihtiyaö duyulmakta, biri diğerinin yerine geömemektedir. (Sterling, 1990:105)

etkilendiği için araştırmaların hangi ideolojik yönlendirmelere maruz kaldığı önem kazanmaktadır. Teorilerin deneysel (olgusal) olarak belirsizliği (olgusal olarak kanıtlanamaması), değerlerin, inançların ve diğer sosyal önyargıların bilimsel analize gireceği bir kanal sağlamaktadır. Teoriler son tahlilde çürütülebilir ya da kanıtlanabilir olmadıkları için önyargılar ve taraflı değerler araştırmayı önceden yapılandırmaktadır. Bu nedenle, yaratılacak bir dünya tasarlamak tarihsel olguları kavramakla başlayan ve biten bir yaklaşım değil, deneylerin ötesinde felsefi yöntemleri gerektirmektedir. (Tinker, 1988:181-4)

Ana akım teoriler tek yönlü bir nedensellik varsayımı[#] ile ortaya çıkarmak istediği gerçekliğin sosyal olarak değiştirilebilirliğini, teorilerin bilimsel yönünü abartmakta, sosyal yönünü küçümsemekte, teorilerin gerçeklik içeriğinin ya da geçerliliğinin sadece deneysel temelde karşılaştırılabileceğini düşünmektedir. (Neimark ve Tinker, 1986:373-77) Dar anlamda istikrar, eşgüdüm ve uzlaşmaya ağırlık veren yapısalcı-işlevselci araştırmalar tarihe (olanlara), düzensizlik ve olasılıklara (olabilenlere) ilgi göstermemektedir. Düzene vurgu, toplumun ve örgütlerin bütünlüğü ve uyumuna odaklanmaktadır. Dengeye olan inanç, düzensizlik, karmaşa, güç mücadelesi ve çatışma gibi eğilimleri yanlışlık, akıl dışılık ve sapma olarak nitelendirmektedir. Değişim, çoğunlukla içsel değil, dışsal bir olgu olarak anlaşılmaktadır. Tarihsel analizin yokluğu, araştırmacının farkında olmadan ve tutarlı olarak tutucu bir taraflılık içinde olmasına ve gereğinden çok statükonun kaçınılmazlığını vurgulamasına neden olmaktadır. Ancak değişim içsel de olabilmekte ve sistemden kaynaklanabilmektedir. (Cooper, 1983:269-75) Ana akım teoriler bireyleri ve toplumları kendi dışında var olan bir sosyal dünyayı ve gerçekliği kabul etmeye zorlamaktadır. Sosyal dünyanın sosyal, politik ve ekonomik dinamiklerden arındırılması ile gelinebilecek yer, fiziksel dünya gibi fiziksel kurallara göre tekdüze dönen, kendi içinde denge, düzen ve uyum sağlayan gerçek dışı bir tasarım olmaktadır. Buna karşılık eleştirel düşünce, bireylerin ve toplumların sosyal yapılar ile etkileşimi ile inşa edilen bir sosyal dünya ve gerçeklik modeli ortaya çıkarmaktadır. Sosyal gerçekliğin inşa edilmesinde bireye ve toplumlara bir etki ya da işlev yükleyen teori ve düşünceler fiziksel ve teknik dünyanın sosyal, politik ve ekonomik boyutlarıyla birlikte görülmesini sağlamaktadır. (Tinker, 1986:372-6) Eleştirel bir bilimin bilgi kuramı deneyselci değil, yorumcudur. Bilginin sosyal bir ürün olduğunu ve sağlam temellere sahip olmadığını kabul etmektedir. Böyle bir bilim aynı zamanda gerçekçidir, çünkü hem dışarıda bilinebilen bir dünya olduğunu, hem de sosyal dünya bir yapı/oluşum ise de, bu dünyanın sürekli yeniden üretim ve

[#]Nedensellik yaklaşımı Hume'dan türetilmiştir ve bir düzenlilik düşüncesini anlatmaktadır. ("C, E'nin nedenidir." demek, "C olduğunda, E olur." anlamına gelmektedir.) (Bu varsayım) deneyselciliğin en önemli niteliklerinden birisidir, çünkü deneyselciliğin metafizik karşıtlığı ile tümüyle tutarlı olarak somut mantık ve matematik aracılığıyla (bağımlı ve bağımsız değişkenlerin diliyle) herhangi bir belirsizlik olmadan gösterilebilir nedensellik kavramına dayanmakta, tahmin ve açıklama simetrik olduğu yasa biçimi olmaktadır. Nedensellik varsayımının istatistiksel analizin çok değişkenli analiz ve çoklu regresyonu gerektirdiği tüm sosyal bilimlerde yaygın olpu bu durum olasılıkla araştırmacıların istatistiksel analizlerin yerine geçecek araştırmaları denememelerini ve karmaşık reel bir dünyada faktörleri belirlememe ve ölçmemelerini, böylece gerçekten açıklayıcı ve tahmin edici yasalar ortaya çıkaramamalarına neden olmuştur. Ana akım sosyal bilim yaklaşımı, bilinçli olarak varyans analizini nedensellik analizi ile karıştırmıştır. (Manicas, 1993:153)

dönüşüm için aktörlere malzemeler sağlayan belirli bir tarih tarafından ciddi biçimde sınırlandırıldığını varsaymaktadır. Sosyal dünyanın yeniden üretimi ve dönüşümü insan ve yapının ortak bir ürünüdür. (Manicas, 1993:157-8)

Karşıtlıklar/çelişkiler ne iyi, ne de kötü olup belirli sosyal süreçler ya da varlıklar için zorunlu ve fakat aynı zamanda yıkıcı olan koşulları göstermektedir. Sosyal değişim her alanı etkilemekte, bütün sosyal sistemler ve kurumlar sürekli dönüşüm sürecine tabi olan toplamlar olarak düşünülmektedir. Toplum gelişmek ve kendisini yeniden üretmek için kurumlardan, düşüncelerden, beklentilerden oluşan bir üstyapıya ihtiyaç duymaktadır. Bu üstyapının ayrılmaz bir parçası toplumun ideolojileri ve toplumun sosyal ve ekonomik ilişkilerini etik olarak onaylayan inançlar ve düşünceler olmaktadır. Sözü edilen ideoloji, inanç ve düşünce modelleri bireylere neyin var olduğunu (kim oldukları, dünyanın nasıl yapılandığı ve bireylerin dünya ile ilişkileri), neyin mümkün olduğunu, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söylemektedir. Altyapı (temel) ve üstyapı sosyal bütünlüğü oluşturmakta ve toplumun üstyapısal kurumları ve düşünce modelleri maddi altyapısı (temeli) tarafından tek taraflı olarak belirlenmemekte, karşılıklı bir etkileşimden söz edilmektedir. (Neimark ve Tinker, 1986:377-80) Eleştirel teori ve düşünceler, sosyal dünyanın ve dolayısıyla gerçekliğin üzerinde inşa edildiği temel, köklü ve kalıcı sorunu, eşitsizlikler olarak tanımlamaktadır. Buna göre, güç, servet, gelir ve mülkiyet eşitsizlikleri toplumu emek ve sermaye olarak iki büyük sınıfa ayırmakta, mülkiyet sahibi olanlar doğrudan ya da dolaylı olarak yönetmekte, mülkiyet sahibi olmayanlar ise yine doğrudan ya da dolaylı olarak yönetilmektedir. Ana akım teori ve düşünceler güç, servet, gelir ve mülkiyet eşitsizliklerini dışsal olduğu gibi veri kabul edilen fiziksel dünya gibi doğal ve verili bir gerçeklik olarak kabul etmekte, eşitsizlikleri yeteneklere, becerilere, girişimciliğe ve risk almaya bağlamaktadır. Ancak dünya ve iktisat tarihi eşitsizlikleri yeteneklere ve becerilere değil, daha farklı olgulara bağlamakta, gerek ilkel, gerekse çağdaş mülkiyet ve sermaye birikimlerinde devrimlerle yeni sınıfların eski sınıfların varlıklarına el koyması, çitlemeler, korsanlıklar, spekülasyonlar ve şans oyunlarının belirleyiciliğini göstermektedir. (Tinker, 1988:177-9)

Pozitif araştırma varsayımının diğer bir ayağı, salt “olan”ın araştırılması gerektiğine inanılması olmaktadır. Oysa ana akım teorilerin araştırdığı “olan”, kimilerine göre iyi, doğru ve güzel, kimilerine göre ise kötü, yanlış ve çirkindir. Bu durumda “olan”, kimileri için “olması gereken”, kimileri için de “olmaması gereken” olmakta, başka bir deyişle, “olan” ve “olması gereken” gerçekte içe içe geçmektedir. Benzer biçimde “olabilen” de “olan” ve “olması gereken” ile ayrılamamaktadır, çünkü “olan” ile ilgili saptamalar “olan”ın sürdürülmesi” ya da değiştirilmesi amacıyla yapılmakta, bu seçimi yapmak için “olan”, “olabilen” ve “olması gereken” birlikte değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirmede “olan”ın sürdürülmesi, “olabilen”in sunduğu olasılıklar karşısında sadece bir seçenek oluşturmaktadır ve değerlendirici mensup olduğu grup ya da sınıfa göre bir “olması gereken” tanımı yapıp buna uygun olarak olasılardan birini yaşama geçirmeye çalışabilmektedir. “Olan”ın sürdürülmesi de belirli grup ve sınıflar için iyi, doğru ve güzel bulunduğu için “olması gereken” olarak

tanımlanmakta, dolayısıyla “olabilenin” sunduğu diğer olasılıklar değerlendirme dışı bırakılmaktadır. “Olan”ın kutsanması, statükoyu rasyonelleştiren ana akım teorilerin polyannacılığını göstermekte, krizler, yıkımlar, yetersizliklerden tek çıkış yolu olarak “bu, mümkün olan dünyaların en iyisi olmak zorunda” gerekçesi gösterilmektedir. (Tinker, 1988:165-8) Var “olan”ın “olması gereken”e karşılık geldiği (uyumlu olduğu) varsayılmaktadır. Ancak bu bakış açısı toplumun değişebilir ve tarihsel niteliğini görmezlikten gelmekte ve çağdaş kapitalizmi tanımlayan yapısal ilişkiler ve kurumsal yapıların sosyal ve tarihsel kökenlerini inceleme dışı bırakılmaktadır. (Neimark ve Tinker, 1986:369-73) İçinde bulunulan daha geniş sosyal çevre (örneğin gücün dağılımı ve sınıfsal ilişkiler, güç ve çatışma sorunları) sorgulanmadığı için (nesnel ve değer yargılarından arınmış olduklarını iddia eden) işlevselci teori bilim görünümünü altında hakim ideolojiyi yeniden üreterek statükoyu örtülü olarak kabul etmekte ve desteklemektedir. (Hopper ve Powell, 1985:442)

Ana akım teori ve düşünceler gibi böyle bir durumu (olanı, statükoyu) doğal, verili, dengeli, düzenli ve hatta olması gereken varsaymak mümkün olduğu gibi eleştirel düşünce ve teoriler gibi yapay, oluşturulmuş, adaletsiz, dengesiz ve düzensiz bir durum olarak kabul etmek de mümkün olabilmektedir. Her iki varsayım kümesini de (özneçilik-nesneçilik ve düzen-değişim) benimseyen yaklaşımlar bilimsel araştırma ve bilgi üretim faaliyetinde bulunabilmekte, belirli bir varsayımın bilimsel, diğerlerinin bilim dışı ya da daha az bilimsel olduğunun iddia edilmesi bilime belirli bir gömlek giydirilmesi ve her araştırmacının aynı gömleği giymesinin beklenmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu gömlek ana akım bilimin kendinden olmayanları tanımak ve dışlamak için sonuna kadar kötüye kullandığı biçimsel ve yüzeysel bir sembol, işaret ya da model olarak anlaşılmakta, bilimsel araştırma ve bilgi üretimi öze ve içeriğe girmeyen ya da önem vermeyen bir denetim sürecinden geçirilerek ana akım gömleği giymeye zorlanmaktadır.

Böylelikle ana akım yaklaşımlar eleştirel yaklaşımları bilim dışı ya da düşük bilim olarak niteleyerek sayarak bilim evrenini ve bilimsel bilgi üretimini daraltmakta, tek sesli bir bilim ve monolog ortamı yaratmaktadır. Buna karşılık eleştirel yaklaşımlar ana akım yaklaşımları bilim dışı olarak nitelenmemekte ve fakat üstün bilim olduklarını da değerlendirmemekte, böylece bilim evrenini ve bilimsel bilgi üretimini kendinden ibaret saymayarak daraltmamakta, çok sesli bir bilim ve diyalog ortamı oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalar ve bilgi üretimi, hem kontrollü laboratuvar ortamlarında, hem de kontrollü olmayan tarih laboratuvarlarında yapılabilmektedir. Salt laboratuvarların içinde ve fakat tarihin dışında yapılmak istenen bir bilim ne kadar eksik ise, salt tarihin içinde ve fakat laboratuvarların dışında yapılmak istenen bir bilim de o kadar eksik olmaktadır. Bilim farklı yöntemler ve yaklaşımlar ile zenginleşmekte, aynı olgu farklı boyutlarıyla daha gerçeğe yakın biçimde ortaya konulabilmekte, bilimin hareket alanını ve özgürlüğünü kısıtlayan her türlü varsayım, alışkanlık, gelenek ve kalıp bilimsel bilgi üretimini caydırmakta ve geriletmektedir.

Gerçekte bilgiyi inşa eden 3 temel ilginin (araştırmanın amacı ile ilgili düşüncelerin) farklı bilgi biçimlerine neden olduğu ileri sürülmüştür. Birincisi, kontrol ve yönetime teknik bir ilginin evrensel

bir yöntem aracılığıyla genelleştirilebilir ilişkilerin araştırılmasına yol açmaktadır. Aynı biçimde insan iletişimi ve etkileşiminde uygulamaya dönük ilgi, insani faaliyetlerinin yorumlanabilen ve anlamlandırılabilen alanını anlamak isteyen yoruma dayalı bilgi biçimlerinin gelişmesine yol açmıştır. Son olarak, özgürleştirici bir ilgi toplumdaki hegemonyanın kökenlerini ortaya çıkarmak ve ortadan kaldırılmasına yardımcı olmayı amaçlayan eleştirel teorilere yol açmaktadır. (Chua, 1988:32) Bu nedenle, bilimin ana akım düşüncesinin teknik ilgi alanı ile sınırlandırılması bilim teorisine, felsefesine ve tarihine de aykırılık oluşturmakta, bilim evrenini ciddi ölçüde daraltmakta ve kısırlaştırmaktadır.

Bilim evreni hem pozitif, hem de normatif teori, yaklaşım ve yöntemler ile genişlemekte, toplumun mutluluğuna ve özgürleşmesine daha çok hizmet edebilmektedir, çünkü salt “olan”ı açıklamayı ve öngörmeyi amaçlayan ana akım bilim “olan”ı (statükoyu) “olması gereken” olarak gördüğü ve bu çerçevede düzen, denge, işbirliği, uyum ve bütünleşme içinde bir sosyal ve fiziksel dünya varsayımı yaptığı için “olan”ı yeniden ve yeniden üretmeye hizmet etmekte, “olan”da çatışmalar, çelişkiler, uyumsuzluklar, düzensizlikler ve çözülme içinde bir sosyal ve fiziksel dünya varsayımı yapan eleştirel bilim ise “olan”ın değiştirilmesi amacıyla “olabilen”i ve “olması gereken”i araştırarak “olan”ı aşmayı denemekte, bilimin görev alanını ve sorumluluklarını “olan”dan “olabilen”e ve “olması gereken” e doğru genişletmektedir. Var olan fiziksel dünyanın korunması gerektiği için var olan sosyal dünyanın da korunması gerektiği, bilimin de bu nedenle sosyal ve fiziksel dünyadaki düzenlilikleri ve dengeleri araştırması gerektiği düşüncesi evrensel ve genelgeçer bir yasa, ilke ya da kural değil, yalnızca işlevselci, gerçekçi, pozitif ve nesnelci düşünce ve bilim topluluğunun temel bir üst varsayımı olmaktadır. Bu düşünce topluluğu değişim yanlısı hümanist ve yapısalcı düşünce topluluklarını dışlayarak özne-nesne ayrılığına temelinde nesnelci, gerekirci, deneyselci, kesin, somut, tartışma dışı bilgi anlayışına dayalı ve insanı (araştırmacı, uygulamacı ya da kullanıcıyı) sosyal ve fiziksel dünya içinde edilgenleştiren bir üst çerçevede bilimi temel olarak “olan”ı açıklamaya ve öngörmeye indirgemekte, toplumun sosyal ve fiziksel dünyayı daha insani, toplumsal, doğacı ve özgürleştirici yönde değiştirme çabalarına etki ve müdahaleleriyle destek vermekten kaçınmaktadır. Bilimsel araştırma ve bilgi üretiminde ana akım düşünce ve bilimin oluşturduğu bu üst çerçeve aynı zamanda kendisine özgü ve dış etkilere kapalı etik bir görecelik anlayışı, hukuku ve kültürü aracılığıyla sözü edilen bilimsel araştırma ve bilgi üretiminin denetlenmesinde de sorgulanmadan olduğu gibi kanıksanan bir üst çerçeve durumuna getirilmiş, deyim yerindeyse pozitif araştırma normatif araştırmayı bilim evreninden kovmuş ve kendi kendisini doğrulayan dış dünyaya kapalı bir bilim topluluğu yaratmıştır. Kapalı ve örgütlü bir topluluk oluşturan ana akım teori ve düşünceler hem üretim, hem de tüketim aşamasında güçlü çıkar grupları tarafından desteklendiği ve özendirildiği için hemen her dönem bilim topluluğunu yönlendirmeyi başarmaktadır.

Keynes’in, yaklaşık 100 yıl önce 1936’da dikkat çektiği yanlış bilinçlilik olgusu (aslında yapılan uygulamaların geçerliliğini yitirmiş düşünce ve teorilere dayandığı gözlemi) özellikle sosyal uygulamalar ve araştırmalar için geçerli olmaktadır. Varsayımları, sonuçları ve öngörülerini yanlış olan

teori ve düşünceler uygulama ve araştırma dünyasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsenmeye ve savunulmaya devam edilmekte, bilimsel araştırma ve üretimin biçimsel olarak denetlenmesi ile de ana akım düşünce ve bilimin oluşturduğu statüko yapışkan hale gelmekte, bilimin ve özellikle sosyal bilimler toplumun, doğanın, sosyal ve fiziksel dünyanın sorunlarını çözmek yerine temel olarak statükoyu korumaya ve meşrulaştırmaya hizmet etmektedir.

SONUÇLAR VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Ana akım varsayım, alışkanlık, gelenek ve kalıplar ile ilgili çok dirençli, yapışkan ve dayatmacı önyargılara ve hatta saplantılara sahip olan ve bu nedenle bilimsel araştırmaları ve bilgiyi öncelikli özü (içeriği, yöntemi, sonuçları) ile değerlendiremeyen bir bilim topluluğu bilgi üreten başka güçlü bilim topluluğu ve düşünce kuruluşlarının edilgen ve güçsüz bir izleyicisi, taklitçisi ve uygulayıcısı olmaktan öteye geçememektedir. Düşünce ve teori üreten toplumların diğer toplumlara yönettikleri, düşünce ve teori uygulayıcı toplumların ise dolaylı olarak ya da perde gerisinden yönetildikleri gözlemlenmektedir. Başka bir deyişle, diğer toplumlara yönetme iddiası bir yana kendi kendini yönetmek için bile düşünce ve teori üretmek, ve kendi düşüncelerinin uygulayıcısı olmak gerekmektedir. Ters durumda Keynes'in hiçbir düşünce ve teoriden etkilenmediklerini iddia eden ve fakat düşüncelerin uygulamadan önce nasıl üretildiklerinin bilincinde olmayan aşırı özgüvenli uygulayıcılarının durumuna toplum olarak düşülmektedir. Düşünce ve teoriler üretmek ancak bilgi toplumlarının üstesinden gelebileceği uzun ve zor bir süreç oluşturmaktadır. Düşünce ve teori tüketmenin ise kendine özgü zorlukları yok değilse de, bunlar birincil bilgi üreticilerinin yaptıkları öneriler ve uygulamadan edinilen ve biriktirilen ikincil bilgi ve deneyimler ile kolaylıkla ve hızla çözümlenebilmektedir. Düşünce ve teori tüketmek düşünce ve teori üretmeye göre kolaydır, ancak söz konusu kolaylık gerçekte bilgi üreticileri tarafından denetlenmek, bir denetim nesnesi durumuna gelmek ya da denetim öznelere tabi olmak anlamına gelmekte bilgi üretimindeki bağımlılığın neden olduğu rahatlık ya da kolaylık duygusu bağımlılık ilişkilerini yeniden ve yeniden üretmekte ve pekiştirmektedir. Bilgi üretiminin denetlenmek istemesi aslında bilgi üretmeyen ya da üretemeyen dünyanın denetlenmesi, denetim altına alınması amacına yönelmiştir.

Bilgi üretiminin birinci ayağı, bilgi üreten toplumların söz konusu temel amacını gerçekleştirmek için yoğun, sistematik ve sürekli bilgi üretim, araştırma ve geliştirme yatırımları yapması ve bu yatırımlarının bilimsel çıktılarını (bilgiyi) kullanarak geliştirdiği teknolojik uygulamaları dünyaya yayması olmaktadır. Başka bir deyişle, bilgi üreten toplumlar bilgi üretim maliyetlerini bilgi üretmeyen ya da üretemeyen toplumların sırtına yüklemekte ve bağımlılık ilişkilerini giderek derinleştirmektedir. Bilgi üretiminin diğer ayağı ise, bilgi üretmeyen ya da üretemeyen toplumların akıl dışı bir seçimle bilgi üreticisi olmak ve bilgi üretiminde bağımlılık ilişkilerini kırmak istememesi olmaktadır. Bilgi üretiminin maddi ve düşünsel olarak özendirilmemesi ve tek yönlü ve genellikle fiziksel bilimlerin teknik ve teknokratik bakış açısı ile sınırlı dar bir bilim anlayışı çerçevesinde bilgi üretiminin dayatılması bu akıl dışı davranışın en çarpıcı belirtilerinden

birisini oluşturmaktadır. Sosyal bilimleri fiziksel bilimlerin bir uzantısı ve toplumu doğanın bir benzeri varsayan işlevselci ve pozitivist düşünce, bilimi nesnelci, gerekirci ve evrensel bilgi üretimine hapsetmiş, bilgi üretiminin öznel, bireye ve duruma özgü ve karmaşık doğasını dikkate alan hümanist ve yapısalcı düşüncelerin ürettiği bilgiyi göz ardı etmiştir. Bilgi üreticisi toplumlarda verilen sosyal, politik ve bilimsel mücadeleler ile kısmen de olsa aşılın bu durum (işlevselci ana akım düşüncelerin bilimi kendi varsayımlarına indirgemesi ve diğer düşünceleri bilim dışı kabul etmesi) bilgi üretmeyen ya da üretmeyen toplumlarda olanca ağırlığıyla sürmektedir. Bu toplumlarda ana akım düşüncelerin temsilcileri bilimsel üretimin öncelikle normatif değil, pozitif olması ve daha sonra da toplumdan topluma ve tarihsel koşullara göre değişen yüzeysel ve biçimsel başka birtakım varsayım, alışkanlık, gelenek ve kalıplara uyumlu olmasını gerektiğini savunmakta, bilgi üretimini sözü edilen varsayım, alışkanlık, gelenek ve kalıplara göre denetlemektedir. Bu durum hemen ilk planda bilgi üretiminde denetim alanını daraltmakta, bu denetim alanına girdiği değerlendirilen bilimsel araştırma ve bilgilerin değer kazanmasını, yayımlanmasını ve yayılmasını kolaylaştırmakta, denetim alanının dışında olduğu değerlendirilen bilimsel araştırma ve bilgilerin ise değer kazanmasını, yayımlanmasını ve yayılmasını zorlaştırmaktadır.

Pozitif/normatif araştırma ayrımı, normatif düşünce, teori, araştırma ve bilgi üretiminin bilim dışı ya da daha az bilim ilan edilmesi için kullanılan ideolojik bir aygıt olmuştur ve bu aygıt kötüye kullanılarak bilime ana akım bilimin gömleği giydirilmiş, bilim tarihin, toplumun ve doğanın dışında ve üstünde yapılan teknik bir uğraş ve mesleğe dönüştürülmüştür. Bilimi bilim için yapan, tarih, toplum ve doğadan yalıtılmış sınırlı bir bilimci çevrenin ve “bilimin dediği olur.” yaklaşımı içindeki bilimcilik ideolojisinin kaynağı da bilimi üstün bir bilinç olmaktan çıkarıp katı ve bağınaz bir inanca çeviren ana akım bilim gömleği olmuştur. Tarihin, toplumun, doğanın ve hatta bilimin üstüne sığmayan ve uymayan bu gömleğin oluşturduğu tek bilim ve tek teori anlayışı tek parti, tek dünya, tek toplum, tek tip insan kadar anlamsız, gerçek dışı ve totaliter bir düşüncedir ve ilk kovulması gereken yer bilimsel araştırma ve bilgi üretim ortamı olmak gerekmektedir.

Tarih, mevcut dünyayı olduğu gibi sürdürmek isteyen güçler ile daha iyi dünyalar yaratmak isteyen güçler arasındaki geriye ve/veya ileriye doğru sosyal mücadelelerden oluşmaktadır ve ana akım bilim ile eleştirel bilim arasındaki karşıtlık da bu mücadelelerin önemli boyutlarından birisini oluşturmaktadır. Ana akım bilim, tek başına bilimi ve bilgi üretimini temsil etmemektedir, çünkü tek bir bilim, toplum ve dünya yoktur; insanların etkisi ve iradesi dışında oluşan statükonun mümkün olan bilimlerin, toplumların, dünyaların en iyisi olduğu düşüncesi bir gerçeklikten çok varsayımdır. Buna karşılık, eleştirel varsayımlara dayanan başka bilimler, toplumlar ve dünyalar da vardır ve insan eliyle yaratılması mümkündür. Her iki durumda da araştırmacı ya da uygulamacı, farkında olsun ya da olmasın sosyal mücadelelerin bir parçası olarak kendisine edilgen ya da etkin bir rol biçmekte ve tarih sahnesinde bu rolü oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Chabrak, N. (2012). "Money Talks: The Language of the Rochester School". *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. Vol. 25 No. 3.. pp. 452-485

Chua, W. F."Of Gods and Demons, Science and Ideology". pp.29-46. *advances in public interest accounting*, a research annual, volume 2, 1988, Jai Press: Greenwich, Connecticut.

Chua, W.F. (1986). "Radical Developments in Accounting Thought". *The Accounting Review*. Vol. 61. No. 4. pp. 601-632.

Cooper, D. (1983). "Tidiness, Muddle And Things: Commonalities and Divergencies in Two Approaches To Management Accounting Research". *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 8. No. 213, pp. 269-286.

George, S. (1999), "A short history of neoliberalism", Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World, available at www.tni.org/en/article/a-short-history-of-neoliberalism. Bangkok, 24-26 March 1999.

Hopper, T. ve Powel, A. (1985). "Making Sense of Research into the Organizational and Social Aspects of Management Accounting: A Review of its Underlying Assumptions". *Journal of Management Studies* 22:5. September.

Kandemir, C. (2022a). "Eleştirel Düşünce ve Cesur Yeni Muhasebeler". *Muhasebe ve Denetime Bakış*. Nisan 2022, Sayı: 66, Sayfa: 23-44.

Kandemir, C. (2022b). "Finansal ve Sosyal Muhasebede Gerçekliğin İnşası". *Mali Çözüm*. Sayı: 174. Kasım/Aralık.

Kandemir, C. (2023). "Ana Akım Muhasebe Araştırmasında Dogmatik Önyargılar ve Karşı Düşünceler". *Mali Çözüm*. Sayı: 180. Kasım/Aralık.

Keynes, J.M. (1973). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. The Royal Economic Society.

Lehman, C.R. "Accounting Ethics: Survival of the Fittest. pp.71-81". *advances in public interest accounting*, a research annual, volume 2, 1988, Jai Press: Greenwich, Connecticut.

Lowe, E.A ve Tinker, A.M. (1977). "Siting the Accounting Problematic: Towards an Intellectual Emancipation of Accounting". *Journal of Business Finance & Accounting*. 4. 3. pp.263-276.

Manicas, P. (1993). "Accounting as a Human Science". *Accounting, Organizations and Society*, Vol. 18, No. 2/3, pp. 147-161, 1993.

Neimark, M. ve Tinker, T. (1986). "The Social Construction of Management Control Systems". *Accounting, Organizations And Society*. Vol. 11. No. 4/5. pp. 369-395.

Power, M. (1992). "After Calculation? Reflections on Critique of Economic Reason by Andre Gorz". *Accounting Organizations and Society*, Vol.17, No. 5, pp. 477-499.

Puxty, T ve Tinker, T. (1988). Policing the Accounting Knowledge: The sociology of Knowledge as praxis". *Policing Accounting Knowledge: The Market for Excuses Affair içinde*. Markus Wiener Publishers, Princeton:New York. pp.244-270.

Puxty, T ve Tinker, T. (1988). "Policing the Accounting Knowledge: The Sociology of Knowledge as praxis". pp.244-270. *Advances in Public Interest Accounting*, a research annual, volume 2, Jai Press: Greenwich, Connecticut.

Smith, C., Whipp, R., Willmott, H. (1988). "Case Study Research in Accounting: Methodological Breakthrough or Ideological Weapon ?". pp.95-120. *Advances in Public Interest Accounting*, a research annual, volume 2, Jai Press Inc.: Greenwich, Connecticut.

Sterling, R.R.. (1990). "Positive Accounting: An Assessment". *ABACUS*, Vol. 26. No. 2. 1990, pp.97-135.

Tinker, A.M. (1980). "Towards a Political Economy of Accounting: An Empirical Illustration of the Cambridge Controversies". *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 5. No. 1. pp.147-160.

Tinker, A.M., Merino, B.D. ve Neimark, M.D. (1982). "The Normative Origins of Positive Theories: Ideology and Accounting Thought". *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 7. No. 2. pp. 167-200.

Tinker, T. (1986). "Metaphor or Reification: Are Radical Humanists Really Libertarian Anarchists?". *Journal of Management Studies* 23:4. July. 363-384.

Tinker, T. (1988). "Panglossian Accounting Theories: The Science of Apologising in Style". *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 13. No. 2. pp. 165--189.

Tinker, T. ve Neimark, M. (1988). "The Struggle Over Meaning in Accounting and Corporate Research: A Comparative Evaluation of Conservative and Critical Historiography". *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. Vol. 1 No. 1, pp. 55-74.

Tinker, T. ve Puxty, T. "The Rise and Fall of Positive Accounting Theory" (1995). pp.3-16. (Policing Accounting Knowledge: The Market for Excuses Affair içinde. Markus Wiener Publishers, Princeton:New York

Yıldızoğlu, E., (2023). "CHP'de Değişim, Dönüşüm Başladı Mı?", 09.11.2023, erginyildizoglu.blogspot.com.